

ARISTOTELNING “POETIKA” ASARI TAHLILI

**Burxanova Feruza
Abdurazzoqovna**

*Nizomiy nomidagi O'zMPU dotsenti, filologiya
fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)*

**Sulaymonova Yulduz
Yusufjon qizi**

*Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy
pedagogika universiteti Filologiya fakulteti “O'zbek
tili va adabiyoti” yo'nalishi 1-bosqich talabasi.
E-mail: ysulaymonova505@gmail.com*

Annotatsiya: Mazkur maqola Aristotelning “Poetika” asarini ilmiy-badiiy uslubda tahlil qiladi. Unda mimesis nazariyasi, tragediya mohiyati, syujet tuzilishi, xarakterlarning dramatik tabiatda shakllanishi, katharsis jarayonining estetik vazifalari hamda Aristotel qarashlarining zamonaviy adabiy tafakkurga ta'siri yoritiladi. Asarning antik davr poetika tizimidagi o'rni, uning hozirgi zamon adabiyotshunosligidagi ahamiyati va davomiy qadriyati sharhlanadi.

Kalit so'zlar: Aristotel, Poetika, tragediya, mimesis, syujet, katharsis, estetika, antik poetika, xarakter, dramatik qurilish.

Аннотация: В данной статье произведение Аристотеля «Поэтика» анализируется в научно-художественном ключе. Рассматриваются теория мимесиса, сущность трагедии, структура сюжета, формирование характеров в драматической природе, эстетическая функция процесса катарсиса, а также влияние взглядов Аристотеля на современное литературное мышление. Освещается место произведения в системе античной поэтики, его значение и непреходящая ценность в современной литературоведческой науке.

Ключевые слова: Аристотель, Поэтика, трагедия, мимесис, сюжет, катарсис, эстетика, античная поэтика, характер, драматическая структура.

Annotation: This article analyzes Aristotle's Poetics in a scientific and literary style. It covers the theory of mimesis, the essence of tragedy, plot structure, the formation of characters in a dramatic context, the aesthetic functions of the catharsis process, and the influence of Aristotle's views on contemporary literary thought. The work's place in the system of ancient poetics, its significance, and enduring value in modern literary studies are also discussed.

Keywords: Aristotle, Poetics, tragedy, mimesis, plot, catharsis, aesthetics, ancient poetics, character, dramatic structure.

Aristotelning “Poetika” asari adabiyotshunoslik tarixidagi eng qadimiy va eng mukammal nazariy manbalardan biridir. Eramizdan avvalgi IV asrda yaratilgan ushbu asar bugungi kunda ham badiiy ijod jarayonini ilmiy asosda tushuntirib bera oladigan universal nazariy qo‘llanma sifatida qadrlanadi. “Poetika”da san‘atning mazmun va shakl uyg‘unligi, tragediyaning mohiyati, syujetning ichki tuzilishi, dramatik kuchning manbai va badiiy obraz yaratish qonuniyatlari izchil tahlil qilingan. Aristotel tragediya, epos, dramatik harakat, badiiy nutq, syujet, xarakter, katharsis kabi ko‘plab atamalarga aniq, ilmiy ta’rif bergan. Ushbu ta’riflar ikki ming yillik adabiy tafakkur taraqqiyotiga bevosita ta’sir ko‘rsatib, adabiyot nazariyasining poydevorini yaratdi.

Aristotel san‘atning asosiy tabiatini mimesis — “hayotga taqlid” tamoyili asosida tushuntiradi. Uning fikricha, taqlid insonning tabiiy qobiliyatlaridan biridir va san‘at ana shu tabiiy ehtiyojning yuksak shaklda namoyon bo‘lishidir. Aristotel mimesisni oddiy ko‘chirish deb emas, balki voqelikni badiiy qayta yaratish, mazmunan chuqurlashtirib berish, hayotni estetik mezonlar asosida talqin qilish deb tushuntiradi. Mimesisning estetik vazifalari:

- Hayotni saralab, qayta qurish.
- Voqelikning yashirin mantiqini ochish.
- Tomoshabin yoki o‘quvchida estetik zavq uyg‘otish.

Shu bois, Aristotel nazariyasida san‘at — bu hayotning nusxasi emas, balki uning mazmunli va badiiy talqinidir.

Tragediya mohiyati: ruhiy poklanishga eltuvchi san‘at. Aristotel tragediyani poetikaning eng yuksak turi sifatida talqin qiladi. Tragediyaning vazifasi voqeani aytib berish emas, balki tomoshabinda chuqur ruhiy jarayonni uyg‘otishdir. U tragediyani quyidagicha ta’riflaydi: “Tragediya — yaxlit syujetga ega bo‘lgan, jiddiy harakatni badiiy vositalar orqali tasvirlovchi dramatik asar bo‘lib, qo‘rquv va rahm-shafqat orqali katharsisni yuzaga keltiradi.”

Aristotel tragediyaning olti asosiy unsurini belgilaydi: syujet, xarakter, fikr, uslub (til), musiqa va ko‘rgazmalilik. Ulardan eng muhimi — syujetdir. Katharsis tragediyaning asosiy maqsadi bo‘lib, u tomoshabin ruhining rahm-shafqat va qo‘rquv orqali poklanishi jarayonidir.

Syujetning murakkab tuzilishi va dramatik burilishlar. Aristotel tragediyada voqealar mantiqiy izchillikda, sabab–natija bog‘liqligida rivojlanishi lozimligini ta’kidlaydi. Syujet quyidagilarga ega bo‘lishi kerak: boshlanish, o‘rta qism va tugash; tasodiflardan holi bo‘lish; ichki mantiqqa bo‘ysunish. U tragediyaning muhim tushunchalarini belgilaydi:

Peripetiya — voqealarning kutilmagan burilishi.

Anagnorisis — qahramonning o‘z xatosini anglab yetishi.

Hamartiya — qahramonning fojiali adashuvi yoki kamchiligi.

Bu tushunchalar zamonaviy dramaturgiya va kino ssenariylarining asosiy nazariy poydevoriga aylangan.

Xarakterlar - inson ruhiyatining dramatik modeli

Aristotel xarakterlarni tragediyadagi ikkinchi muhim unsur deb biladi. Ularning vazifasi — syujetni harakatga keltirish va dramatik kuchni yuzaga chiqarish. Xarakterlarga qo‘yiladigan talablari:

- Ezgu, ammo mukammal bo‘lmagan insoniy tabiatga ega bo‘lishi.

- Qahramon xatti-harakatlarining ichki motivlarga mos bo'lishi.
- Xarakter voqealar davomida rivojlanishi.
- Qahramonning xatosi sun'iy yaratilmasdan, tabiiy bo'lishi.

Bu tamoyillar psixologik drama, teatr rejissurasi va adabiy obraz tahlilida hozirgacha qo'llanadi.

“Poetika”ning adabiyotshunoslik tarixidagi o'rni. Aristotelning “Poetika”si ikki ming yillik adabiy tafakkurning nazariy asosini tashkil etdi. U quyidagi sohalarga katta ta'sir ko'rsatgan: O'rta asr Yevropa dramaturgiyasi, uyg'onish davri tragediyalari, klassitsizm poetikasi. “Poetika” adabiyot nazariyasining birinchi mukammal tizimi sifatida qadrlanadi.

Aristotelning “Poetika”si san'at mohiyatini ilmiy asosda tushuntirgan eng qadimiy va eng mukammal manbalardan biridir. Unda tragediya — insonning ruhiy dunyosini o'zgartiruvchi, chuqur estetik ta'sir uyg'otuvchi san'at turi sifatida sharhlanadi. Mimesis nazariyasi, syujet va xarakter qurilishi, dramatik burilishlar, katharsis jarayoni haqidagi qarashlar bugungi adabiyotshunoslik va dramaturgiyaning asosiy tayanch tushunchalari bo'lib qolmoqda. “Poetika”ning davomiy qadriyati shundaki, u adabiy asarning tashqi shaklidan tashqari inson ruhiyatining murakkab ichki dunyosini ham ilmiy asosda izohlab bera oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Aristotel. Poetika. Toshkent: Fan, 2018.
2. Kulmatov, A. Antik adabiy-estetik qarashlar. Toshkent: Fan, 2018.
3. Xolmurodov, E. Adabiyot nazariyasiga kirish. Toshkent, 2019.
4. Mirziyoev, Sh. Adabiyotshunoslik nazariyasi. Toshkent, 2020.
5. Islomov, N. San'at falsafasi va estetika. Toshkent, 2017.